

İstişrakın Anlamı, Tarihçesi ve Dönemleri

Dr. Muhammed Muhsin Zemanî

Özet

Bu makalede önce “istişrak” kelimesinin anlamı incelenecek ve onun özel tanımı -gayri Müslimlerin İslamiyatçılığı- açıklanacaktır. Daha sonra Doğu ve Batının siyasi ilişkilerinin başlangıcı ve bunların medeniyetlerinin rekabetinden itibaren başlayan şarkiyatçılığın tarihçesi ve altı devresi ele alınacaktır. Devamında da Batıların İslam’la tanışması ve ona bireysel tenkit yazımı, Kur’an’ı tercümesi, kilisenin savunması ve Haçlı savaşları, İslam medeniyeti ve ilimlerinin Batıya intikali konu edilecektir. (Hatırlatma: Şarkiyatçılığın diğer dört aşaması bir sonraki makalede incelenecektir.)

Anahtar Kelimeler: Kur’an, İstişrak, Batı, İslam, Haçlı savaşları, medeniyet ve bilimlerin intikali

İstişrakın Tarifi

“İstişrak”, yani şarkiyatçılık ve Ortadoğu çalışmaları İngilizce “orientalism” kelimesinin tercümesidir. Gerçi “orient” ve “east” kelimelerinin her ikisi de “şark” anlamına gelir, ama “east” çoğunlukla her şeyin doğusu manasında kullanılır. Bazen de mekan olarak doğu anlamında kullanılır. “Orient” kelimesi ise genellikle Akdeniz ve Avrupa’nın doğusunda yer alan ülkeleri kasteder.¹ Galiba bu yönüyle şarkiyatçılık ve müsteşrik ikinci kelimedenden alınmış; “orientalism” ve “orientalist” kavramı yaygınlaşmıştır. Tabii ki “orientalism”in “şarkiyatçılık”a tercümesinde biraz mûsamaha vardır. Çünkü “al” eki, “doğu bölgesi”nin kendisini tanımaya değil, “şarka ait” şeylerin bilgisine delalet eder. “Şark” kelimesinin anlamını içinde bölgenin de yer aldığı ona ait her şey sayıyorsa başka.

İstişrak Kelimesinin Ortaya Çıkışı

“Orientalist” kelimesi 1766 yılının başında Latince ansiklopedilerde Peder Bolinas hakkında kullanılmıştır.² Yahut bazı yazarların görüşüne göre 1779 veya 1780 yılında ilk kul-

¹ *El-Mevrid*, Münir Ba’albekî, Ferheng-i Hayyam; Ferheng-i Dr. Aryanpur.

² *El-Zahiretu’l-İstişrakıyye*, s. 292.

lanımı İngiltere’de³ olmuştur. Daha sonra 1799 yılında Fransızca’ya⁴, 1838 yılında Fransızca Akademi Sözlüğü’ne ve 1812 yılında da Oxford Sözlüğü’ne girdi.⁵

Tanımın sorunu: Şarkiyatçılığın çeşitli tarihsel dönemlerde ve değişik bölgelerde muhtelif tezahürlerinin olması her yazarın istişrak için kendi gözlem ve malumatına uygun kendine özgü bir tanım ortaya koymasına yol açtı. Bu nedenle bilim insanları tarafından pek çok ve birbirinden farklı tarifler gösterilmiş oldu. Öyle ki bazı istişrak uzmanları⁶, kelimenin kuşatıcı ve kapsayıcı net bir tanımının yapılmasını muhal gördü.

İstişrakın Coğrafi Sınırı

1. İstişrakın en dar sınırı Oxford Sözlüğü’nde tarif edilmiştir. Zira bu sözlük uzak doğunun coğrafi sınırını, yani Çin ve Japonya’yı şarkiyatçılığın hedefi yapmıştır. Bu yüzden “orientalist”in yaygın anlamlarından birini Japon veya Çinli insan olarak tanıtmıştır. (Person from the Japan or China⁷).

2. İstişrakın en geniş çerçevesinde doğudaki tüm ülkeler ve orta, uzak, yakın doğunun da içinde yer aldığı Asya-İslamî ve gayri İslamî ülkelerin bulunduğu doğu Avrupa ve Akdeniz’i kapsar- Batuluların şarkiyatçılık alanı olarak tanımlanmıştır. Amerika’nın ayrıntılı New Jersey Ansiklopedisi şöyle tarif eder:

“The countries to the East and sea of the Mediterranean”⁸.

3. İstişrakın en yeni sınırları dinî coğrafyadır. Hıristiyanlık veya Yahudiliğin evanjelik dinî motivasyonu ve İslam karşıtı sömürgeci güdüyle Ortadoğu araştırmaları gerçekleştiren müsteşrikler jeolojinin coğrafi sınırlarını bir kenara bırakıp dinî coğrafyanın sınırlarını onun yerine geçirdi ve istişrakın coğrafi çerçevesini yalnızca Müslümanların ika-met ettiği ülkeler kabul etmiştir.

Maxime Rodinson -yirminci yüzyılın büyük müsteşriki- istişrakı şöyle tarif eder:

“اتجاه علمى لدراسة الشرق الاسلامى و حضارته”⁹, yani “Doğudaki İslam ülkelerini ve onların medeniyetlerini araştırmak için ilmî yöneliş.”

4. Gerçi bu tarifte geçen “el-şark” kelimesi coğrafi bölgeyi sınırlandırıyor da “İslamî” kaydının vurgulanmasından İslamiyatçılığın kriter ve hedefi nerede varsa istişrakın operasyon için orada hazır bulunduğunu anlamak mümkündür. Buna göre dünyada Müslümanların yaşadığı tüm ülkeler, hatta Afrika, Avrupa ve Amerika bile son dönem müsteşrikler için inceleme konusudur. Bu durumda istişrak için coğrafi sınırın dördüncü çeşidi çizilecektir.

³ Şarkşinasî, Edward Said, s. 16.

⁴ *El-İstişrak ve'l-Halfiyeti'l-Fikriyye Li's-Srai'l-Hadarî*, s. 20.

⁵ *Ruykerd-i Haverşinasan*, s. 10.

⁶ *El-Zahiretu'l-İstişrakiyye ve Eseruha fi'd-Dirasati'l-İslamiyye*, el-Hac, Sasi Salim, c. 10, s. 20.

⁷ Oxford, *Advanced Learner's Dictionary*, 1999, P. 818.

⁸ Webster's Encyclopedia Unabridged Dictionary of the English Language, P. 1015.

⁹ ...

İstışrakın Epistemik Sınırları

Şarkiyatçılar çeşitli dönemlerde ve oryantalizmin farklı ekollerine değişik eğilim yönelecek muhtelif açılardan şarka baktılar. Her bir grup kendine has mevzularla Doğuyu araştırdı:

1. Şarkın Tarihsel ve Coğrafi Bilgisi

İstışrakın en basit çeşidi, Doğudaki her ülkenin imar durumu, şehir ve köylerinin sayısı, önemli dağları, nehirleri, denizleri, ünlü gölleri, tarım türü, sanayisi, madenleri, rezervleri, geçmiş tarihi bakımından incelenmesidir.

Müsteşriklerin pek çok kitabı bu mevzular üzerine yazılmıştır. En eskileri, geçmiş yüzyıllarda gezi gözlemlerinin biraraya getirip yayınlandığı Batılı seyahatnamelerdir. New Jersey Sözlüğü'nün önceki tanımı dile getirir.

2. Doğu Ülkelerinin Dil, Sanat, Edebiyat ve Diğer Özellikleri

Şarkiyatçılığın bu kısmı istışrak merkezlerinin faaliyetinin dikkat çekici hacmini oluşturmaya ve şarkiyat anabilim dalları, fakülteleri ve bu alanın dillerini kapsamasına ilaveten, müsteşrikin yetiştirilmesi ve müsteşriklerin Doğu ülkelerinde inceleme araştırma yapmasına imkan sağlamak için kaçınılmaz bir başlangıçtır.

Oxford, istışrakı tarif çerçevesinin özünü Doğuluların dil ve sanatına verir. Daha sonra Doğu ülkelerinin diğer özelliklerini beyan eder. Müsteşriki de şöyle tanımlar: "The person who studies the language art etc of oriental countries."¹⁰

Amerikan New Jersey Ansiklopedisi de tariflerinden birinde şarkiyatçılığın çerçevesini Doğuluların dil ve edebiyatı şeklinde belirler. (Oriental languages and literature¹¹).

3. Doğuluların Bilim, Teknik ve Medeniyetinin Tamamı

Bu tarif, şarkiyat biliminin en geniş alanını gösterir. Doğu dilleri, şehirlerdeki nüfusun coğrafi bilgisi, Doğu ülkelerinin bayındırlığı, ırklar, kabileler, lehçe türleri, millî âdâp ve gelenekler, uygarlıkların gelişim tarihi, hurafeler, bilimsel gelişmeler, inançlar, dinler, mezhepler, düşünce ekolleri, devlet çeşitleri ve Doğulu insanın psikolojisini kapsar.

Günümüzde dünyada Ortadoğu araştırmalarının anabilim dalları, fakülteleri ve bilimsel merkezlerinin dikkate aldığı, işte bu genel ve kapsayıcı anlamdır.

El-Müncid şöyle yazar:

”الاستشراق: العلم باللغات و الاداب و العلوم الشرقية“¹²

Münir el-Ba'albekî *el-Mevrid*'de şöyle tarif eder: "Orientalist, المستشرق الدراسات للغة،" "الشرق و فنونه و حضارته"¹³

¹⁰ Oxford, p. 818.

¹¹ Webster's, p. 1015.

¹² *El-Müncid fi'l-Lugati ve'l-A'lam*, Kerem Elbistanî, s. 384, el-Matbaatu'l-Katolikiyye, 1973.

¹³ *El-Mevrid*, Kamus-i İngilizî, Münir Ba'albekî, s. 638, Daru'l-İlm Li'l-Melayin, 1994.

New Jersey Ansiklopedisi de bir tanımında aynı genel anlamı (Doğu insanının halleri, düşünce tarzı ve kendine has özellikleri) sözkonusu etmiştir. (Peculiraty or idiosynerasy or 1) The Oriental peoples, 2) The character of..."¹⁴ Yani Doğlu insanın kendine has sıfatları, halleri, düşünce tarzı, hayat şekli ve onun yapıları.

Zikredilen farklı tarifler incelendiğinde Ortadoğu araştırmaları hareketinin başta belki sadece coğrafi ve tarihî bilgi ve Doğulu kavimlerin dilini gözönünde bulundurduğu, ama zamanla aralarında dinler, mezhepler, inançlar, gelenekler, merasimler, sanat, edebiyat, eğilimler, etnik yapılar, uygarlıklar, hassasiyetler ve milletlerin âdâbının da yer aldığı kültürün tüm durumlarını kapsamına aldığı tahmin edilebilir. Bu nedenle de, bu malumattan veya bir kısmından külliyata sahip kimseye "müsteşrik" denir.

4. İslamiyatçılık

İslamiyatçılık şarkiyatçılık genel ilminin bir bölümü olmakla birlikte çok sayıda müsteşrik, istişrakın bin yıllık tarihi boyunca, hatta miladi yedinci yüzyıldan günümüze kadar araştırmalarını "İslamiyat", Kur'an, Sünnet ve hadisleri tahkik ve tanıma, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) siretini, halifeleri, imamları, mezhep önderlerini, İslam tarihinin seçkin âlimlerini, İslamî hareketleri, Müslüman toplumları ve dünya sathında yerleştikleri merkezleri, akaid, fıkıh, ahlak, felsefe ve irfandan oluşan İslamî maarifin güçlü ve zayıf noktalarını, İslam maarifinin tehlike yaratan ve harekete geçiren unsurlarını, İslam dininin ve Müslüman ümmetin isabet alacağı noktaları inceleme üzerinde yoğunlaştırdı. Bunları tanımaya, tenkit ve tahlile odaklandı.

Zamanımızda din ulemasının, İslam'ın ıslahatçı bilginlerinin ve İslam kültürünün samimi müdafilerinin kaygısı işte bu tür kendine has istişrakı, yani Batılıların İslamiyatçılığını detaylı biçimde tanıma ve onun tenkidini yapmaktır. Dinî medreselerde ve İslamî üniversitelerde tenkidine yöneldikleri istişraktan kasıt net olarak bu tür istişraktır. Yani Batılıların İslamiyatçılık yöntemi. Bu kelime İslamî ilim meclislerinde özellikli bir kavram haline geldiğinden istişrakın bazı yazar ve uzmanları bu tanımları tercih etmişlerdir.¹⁵ Galiba büyük müsteşrik Maxime Rodinson'un "اتجاه علمي لدراسة الشرق الاسلامي و حضارته"¹⁶ tanifi bu tür istişraka dönüktür.

Müsteşrikin Milliyeti

Müsteşrik, çoğunlukla Batılı ve Avrupalı ya da Amerikalı milliyetinde olan şarkiyatçılara denir. Ama Çin, Japonya ve Hindistan gibi Doğu ülkelerindeki gayri Müslim şarkiyatçıların bir kesimi Batılı şarkiyatçılarla birlikte İslam, Kur'an, Müslümanlar ve İslam ülkelerinin özellikleri hakkında olumlu ve olumsuz çalışmalara yönelip yargılarda bulduklarından ve her iki grubun bilimsel çabası da ortak mahiyet arzettiğinden; öte yandan her iki

¹⁴ Webster's, p. 1015.

¹⁵ *Min İftiraati'l-Müsteşrikin ale'l-Usûli'l-Akdiyye fi'l-İslam*, Fuad Abdülmun'im, el-Ezher, Mektebetu'l-Abitan Riyad, s. 17; *Ru'yetu İslamiyye Li'l-İstişrak*, Ahmed Gurab, s. 9, Daru'l-Asale Li's-Sakafiyye, 1416.

¹⁶ *Ruykerd-i Haverşinasan*, s. 15.

grubun bilimsel eserleri aynı kriterlerle Müslüman düşünürlerin tenkit ajandasında yer aldığından ve onların da coğrafya ve milliyet farklılığı görüşleri üzerinde hiçbir rol oynamadığından müsteşrikin Batılı olma özelliği, yerini gayri Müslim olma vasfına bırakmıştır.¹⁷

Dr. Abdülmun'im Fuad -el-Ezher Üniversitesi ve Riyad İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi hocası- şöyle yazar:

“İstişrakı tarif ederken yazarın Batılı olması unsurunu veya Doğulu ülkelerin din dışı boyut ve durumlarını ve onların İslam'ın dışında kalanlar hakkındaki araştırmalarını işin içine sokan yazarlar esas itibariyle istişrak fenomeninin tarih ve geçmişine odaklanmışlardır. Ama şu anda bizimle müsteşrikler arasında çağdaş istişrak tartışmasının göbeğinde yer alan şey, İslam düşmanlarının İslamî maarif konusunda şüphe yaratmak ve Müslümanların imanını zayıflatmak için yürüttüğü bilim ve propaganda faaliyetleridir. Çünkü Japonya, Çin, Kore, Hindistan, Güneydoğu Asya ülkeleri ve benzerlerindeki gayri Müslim bilim insanlarının İslam, Kur'an ve Müslümanlar hakkında yazdığı kitaplar, İslamiyatçı Batılı bilim insanlarının kitaplarıyla aynı istikamette ve aynı renkte değil mi? Müşterek hedefleri takip etmiyorlar mı?”¹⁸

Nitekim Dr. Ahmed Abdülhamid Gurab da aynı tanıımı tercih etmiştir.¹⁹

Çağdaş uzmanlardan bir diğeri de şöyle yazar:

“الاستشراق هو اشتغال غير المسلمين بعلم المسلمين بغض النظر عن وجهه المشتغل الجغرافية و انتمائاته الدينية و الثقافية و الفكرية و لو لم يكونوا غربيين”²⁰

Edward Said istişrak için üç açıdan yapılmış üç tanım ortaya atar:

a) Akademik açıklama türü, şarklıların antropolojisi, sosyolojisi, tarihi ve linguistiğini kapsar.

b) Fikrî yöntem türü, epistemik ayrımcılık temelindedir ve Doğu ile Batının destanlar, âdâp, gelenek ve mukadderatlarındaki yapısal farklılığı vurgular.

c) Batının Doğu üzerinde hakimiyet kurması için kaydedilmiş yapı ve Batılı tarz.²¹

Şimdiye kadar değinilen izahlar dikkate alındığında istişrak için genel ve özel iki tanım bulunduğunu tespit etmek mümkündür.

a) Kuşatıcı ve Genel Tarif

İstişrak, Batılıların, uzak doğudan yakın doğuya ve Akdeniz'in doğusuna, hatta kuzey Afrika ve dünyanın başka noktalarındaki diğer İslam ülkelerine kadar Batılıların çıkarlarını temin için onların maddi ve manevi servetlerini keşfetme yönünde ülkeler, coğrafi

¹⁷ *Min İftiraati'l-Müsteşrikin ale'l-Usûli'l-Akdiyye*, Fuad Abdülmun'im s. 17; *Faslname-i Kitabha-yi İslamî*, Ahmed Abdülhamid Gurab; Dr. İbrahim Nemle, ikinci yıl, sayı 6, yıl 80, s. 35.

¹⁸ *Min İftiraati'l-Müsteşrikin ale'l-Usûli'l-Akdiyye fi'l-İslam*, Fuad Abdülmun'im, s. 17, Mektebetu'l-Abitan Riyad 1421.

¹⁹ A.g.e., *Ru'yetu İslamiyye Li'l-İstişrak*'tan nakil, Ahmed Gurab, s. 9, Daru'l-Asale Li's-Sakafiyye.

²⁰ *El-İstişrak ve'd-Dirasatu'l-İslamiyye*, s. 24.

²¹ *Şarkşinasî*, Edward Said, s. 15-16.

şartlar, kaynaklar, madenler, tarih, etnisiteler, dil, edebiyat, sanat, âdâp, gelenekler, âdetler, kültür, inançlar, dinler, uygarlıklar ve o ülke insanların psikolojik özellikleri, ruhsal hassasiyetleri, tehlikeli boyutları ve zarar gördüğü noktaları tanımak ve tanıtmak için sarfet-tiği bilimsel çabaların toplamıdır.

Belirtilen tarif fazlasıyla ayrıntılı olsa da kuşatıcıdır.

b) Özel Tarif

İslam âlimlerinin tenkit ve değerlendirmesine konu olan ve bu makalenin gündemini oluşturan istişrak, müsteşriklerin çabaları içinde sadece özel bir alanı, “gayri Müslimler tarafında gerçekleştirilen İslamiyat”ı gözönünde bulundurmıştır.

İstişrakın Tarihçesi

Uzmanların Görüşleri

Yazarlar Batılıların şarkiyatçılığının başlangıcıyla ilgili muhtelif görüşler öne sürmüşlerdir:

Bir grup, resmî şarkiyatçılığın 18. yüzyıldan itibaren başladığına inanır. Çünkü “orientalism” kelimesi 18. yüzyılın ikinci yarısında Batı ülkelerinin sözlüklerine girmiştir. Kimisi ise şarkiyatçılık akımının 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da görüldüğü kanaatindedir. Çünkü şarkiyatçılık ve İslamiyatçılığın kurumları Avrupa ülkelerinde ve Amerika’da son dört yüzyıl boyunca kurulmuştur.

Bir kesim de Batının 14. yüzyıldan itibaren Haçlı savaşlarından sonra askeri savaş yerine Şarkın kültürünü tanıma fikrine yöneldiğini söyler. Böylece şarkiyatçılığın araştırmalarından edinilen birikimle Doğu ile temas için gerçekçi yollar bulunabilecekti.²²

Rudi Paret²³ ve Gustave Dugat gibiler, Endülüs’te İslam medeniyetinin parladığını, Yunan ve Roma bilimlerinin İslam ümmetine intikal ettiğini gören Batının, bu muazzam bilgi birikiminden yararlanabilmek için 12. yüzyılda Arapça ve İslamî kitapları tercümeyle giriştiğine ve şarkiyatçılık yapmaya başladığına inanmaktadır. Bu sebeple Gustave Dugat 1960’ta yayınlanan kitabının adını “12. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Avrupa’da Müsteşriklerin Tarihi” koydu.²⁴

İstişrak meselesinin Libyalı uzmanlarından olan Dr. Abdülhamid Salah Hamdan, bireysel oryantalizmin başlangıcının 11. yüzyıl olduğuna inanır. Bu iş, Muhterem Petrus’un (1092-1156) faaliyetiyle başlamış ve her yüzyılda bir iki kişi konuya ilgi duymuştur. Kitabının önsözünde onların isimlerini zikreder. Ama Batılıların kolektif olarak istişraka başlaması, her ülkede çok sayıda Batılı araştırmacı ve bilim insanının şarkiyatçılık ve İslamiyatçılık faaliyetine girdiği 16. yüzyıldadır. Bu nedenle *Tabakatu’l-Müsteşrikin* kitabına 16. yüzyılın müsteşriklerini tanıtarak başlar ve 200’den fazla müsteşrikin biyografisine yer verir.²⁵

²² *El-İstişrak ve’l-Halfiyeti’l-Fikriyye*, s. 19.

²³ Rudi Paret.

²⁴ A.g.e.,s. 20.

²⁵ *Tabakatu’l-Müsteşrikin*, Abdülhamid Salih Hamdan, s. 3, Mektebetu Medbuli, Libya, tarihsiz.

Dr. Muhammed Dusukî -Katar Üniversitesi Şeriat Fakültesi Fıkıh ve Usûl Anabilim Dalı Başkanı- ve Dr. Necib Akikî, 8-10. yüzyıllar arasında Endülü'sün fethedilmesinin ve Avrupa'da İslamî fütuhatın Batıyı ve Hıristiyanlığı korkuttuğunu ve onların çare olarak şarkiyatçılık ve İslamiyatçılık faaliyetine giriştiğini savunmaktadır. Bu nedenle Akikî istişrakın tarihini bin yıl kabul eder.²⁶

El-İstişrak ve'l-Halfiyye kitabında Dr. Mahmud Hamdi Zakzûk ve diğer yazarlar ise İslam dininin zuhuru ve Peygamber-i Hatem'in (s.a.a) diğer dinleri nesheden davetinin Batıdaki Hıristiyanları ve Yahudileri, Dımeşkli Yuhanna gibi İslam'ı tanıma ve tenkit işine girmek için harekete geçirmeye yettiğini savunur.²⁷

Dr. Sasi Salim el-Hac -*Nakdu'l-Hitabi'l-İstişrakî* kitabının müellifi- şöyle yazar: “Batıların şarkiyatçılığı, Yunanlılar ve İranlıların ticari ve sonra da kültürel irtibat kurduğu Ken'anîler devrinde 6. yüzyıldan itibaren başladı.”²⁸

Şarkiyatçılığın On Aşaması

1. MÖ 6. Yüzyıldan MS 6. Yüzyıla Kadar Genel Olarak Şarkiyatçılık

Tarihte Doğu ile Batı arasında Ken'anîler devrinde ticari irtibatın başlamasıyla kurulan ilk ilişki MÖ 6. yüzyılda İran ve Yunan devletleri arasındaydı. Yunanlılar o dönemden başlayarak rakibini daha iyi tanıyabilmek, ona karşı koyabilmek, kendini savunabilmek ve hücum edebilmenin yollarını bulabilmek için “Doğuyu tanıma” işine girişti.

O dönemin ilk müsteşriki, büyük ve ünlü Yunanlı tarihçi Herodot idi. Batıda tarihçiliğin babası olarak adlandırılan Herodot; Rey, Rafidin, Irak, Mısır, Şam ve Arap Yarımadası ve buraların antropolojisi, âdetleri, ticareti ve ticari ürünlerine ilişkin gözlemlerini ölümsüz eserinde kaydetti. Gerçi yazdıkları arasında mitolojiler, hurafeler, temelsiz ve olağanüstü olaylar da bol miktarda vardır.

İkinci irtibat MÖ dördüncü yüzyılda gerçekleşti. Makedonyalı İskender -Yunan kralı ve Batılı genç fâtilh- İran'a ve tüm Doğu ülkelerine hamle yaptı. “Yeryüzünü tek kutup yapma” teorisıyla Asya'nın tamamını işgal etti. Çin'in kapılarına dayandı. Bu akınlar sırasında 33 yaşındayken ölünce Batının Doğuya asker sevkıyatı durdu. İskender bu hücumlarında Mısır ve Bereketli Hilal'den sonra Arap Yarımadası'nı fethetmek için Archias komutasında bir grubu Babil şehriden Bahreyn'e sevketti ve başarılı bir saldırı için gerekli bilgileri toplamakla görevlendirdi. O da sözkonusu topraklardan, Batıların şarkiyatçılığının belgelerinden bir kısmını oluşturan epeyce malumatı elde etti.²⁹

2. Batıların, Ortaya Çıktığı Çağda İslam'la İlk Tanışması

İslam Peygamberi (s.a.a) dünyayı ve tüm dinlerin takipçilerini pâk İslam dinine çağırıldığı sırada Hıristiyan ve Yahudi bilginler, insan grupları, Doğudan ve Batıdan diğer dinler bireysel veya grup olarak ya da teşkilat biçiminde bu yeni dini ve Peygamber'i tanımak

²⁶ *El-Fikru'l-İstişrakî Tarihahu ve Takvimehu*, Muhammed Dusukî, Daru'l-Vefa, s. 17 ve 20, *el-Müsteşrikin*, Akikî, 1/110.

²⁷ *El-İstişrak ve'l-Hilfiyyeti'l-Fikriyye*, s. 20.

²⁸ *Nakdu'l-Hitabi'l-İstişrakî*, Sasi Salim el-Hac, el-Medaru'l-İslamî, c. 1, s. 28.

²⁹ *Şarksinasî*, Edward Said, s. 112.

için Medine'ye geldiler. İslam hakkında araştırmalar yaptılar. Bunların bir kısmı İslam'ı kabul etti. Kimisi de yeni bilgileri kendi vatanlarındaki insanlara ve yetkililere aktardı. Çoğu körü körüne dinî tutuculuk veya maddi menfaatler, toplumsal makam ve statü ya da yanlış anlama nedeniyle karşıtlık yapmaya başladı ve İslam'la mücadeleye kalkıştı.

Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) Batı ve Doğu ülkelerinin liderleri ve krallarına gönderdiği mektuplar onlarda İslam'ı tanıma konusunda merak uyandırdı. Bazıları çağrını olumlu karşılayarak iyiniyetli bir bakışla İslam'ın maarifini sahih şekilde öğrendi. Kimisi de düşmanca davranıp İslam hakkında araştırmaya yöneldi ve çatışma çıkardı.³⁰

3. Maksath İslamiyatçılık ve İslam'a Karşı Bireysel Tenkit Yazını

Dimeşkli Yuhanna, İlk İslamiyatçı Müsteşrik

Miladi sekizinci yüzyılda (hicri ikinci yüzyıl) Emevi hilafetinin gölgesinde yaşayan ve Emevi sarayına hizmet eden Hıristiyan âlim Dimeşkli Yuhanna (676-749) resmî olarak eleştirel İslamiyatçılığa yönelen ve İslam'ı reddetmek üzere kitaplar yazan ilk Hıristiyandı. Bu kitaplar şunlardı: *Muhaveretun mea Müslim* (=Müslümanlarla Konuşma) ve *İrşadatu'n-Nasara fi Cedeli'l-Müslimin* (=Müslümanlarla Münazara Konusunda Hıristiyanlara Kılavuz).³¹

Yuhanna'nın kendisi de Doğulu olmasından ve bir Doğu ülkesinde Emevilerin devletinde yaşamasından dolayı belki de onu Batılı oryantalizmin başlatıcısı saymak mümkün olmayabilir. Fakat bir Hıristiyan ve gayri Müslim olarak şarkiyatçı tenkidi başlattığı için de İslam karşıtı evanjelik istişrakın başlatıcısı sayılabilir.

Bizanslı Theofanis

İkinci evanjelik müsteşrik, "Muhammed'in Hayatı" kitabının yazarı Bizanslı Theofanis'tir (ö. hicri 202 / miladi 817). Kitabında şöyle der:

"İslam'ın Peygamberi, Tanrının peygamberi değildi. Aksine İslam'ın öğretilerini Şam'daki Hıristiyan ve Yahudi bilginlerden öğrendi. Zaten takipçileri de onu 'beklenen mesih' kabul ediyordu."³²

İslam'ın ilk çağlarındaki bu İslamiyatçılığın araştırmaları tabii ki birbirinden kopuk, irtibatsız ve örgütsüzdü.

4. Kilisenin Kur'an'ı Tercüme Girişimi

Kur'an Mütercimi İlk Keşiş: Petrus

Ruhani peder el-Mübeccelu'l-Muhterem Petrus³³ (1092-1157) Fransa'da doğdu. Ailesi onu çocukluğunda dinî ilimler tahsiline başlattı. 17 yaşında din adamlığı yoluna adım attı. Yıllar sonra dinî faaliyet nedeniyle 30 yaşında Cluny³⁴ kilisesinin başkanı oldu.³⁵

³⁰ Mekatibu'r-Rusul...

³¹ *El-İstişrak ve'l-Hılfıyyeti'l-Fikriyye*, s. 19.

³² *El-İstişrak ve'l-Tarihu'l-İslamî*, Faruk Ömer Fevzi, s. 52.

³³ Peter the Venerable.

³⁴ Cluny.

³⁵ *Ferheng-i Kamil-i Haverşinasan*, s. 85; *el-Müsteşrikun*, Akikî, c. 1, s. 122.

Petrus 1143 yılında Kur'an'ın Latince'ye ilk tercümesinin girişimini başlattı. Elbette ki Kur'an'ın (maksatlı olarak yapılmış ve çok sayıda sorun içeren) başka tercümeleleri de vardı. Bunların incelenmesi bağımsız bir makalenin konusudur.

5. Kilise ve Batının Savunması ve Haçlı Savaşları Aşamaları

Beş yüzyıl önce dünyanın İslam'a davet edilmesi Arap Yarımadası'nın doğusu ve batısındaki muhtelif ülkelerde ilgiyle karşılanmıştır. Akılcılığı, İslam akaidinin temellendirilmiş olması, hayat kanunlarının kuşatıcılığı, İslam dininin insancılığı ve maneviyatçılığı, bunun yanı sıra Peygamber'in (s.a.a) ve İslam önderlerinin ahlakı bu dinin Doğulu ve Batılı toplumlardan tarafından özgürce kabul edilmesinin temel etkeniydi. Ama İslam'ın Avrupa'ya, Endülüs'e ve Fransa sınırlarına kadar gelmesi o güne kadar Avrupa'da mutlak hakimiyete sahip Papalık sistemini ve Kiliseyi korkuttu. Bu yüzden miladi onuncu yüzyıldan itibaren Gerbert -10. yüzyılda Fransız rahip-, 11. yüzyılda Muhterem Petrus ve diğerleri gibi papalar ve büyük keşişler İslamiyat ve şarkiyat alanına girdiler, Arapça öğrenip Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmeye ve ona eleştiriler yazmaya başladılar.³⁶

Ağır ilmî yetersizlik nedeniyle papalık kurumunun bu mücadelede başarısız olması kilisenin askeri çatışma ve fiziksel şiddette kararlı davranmasına, İslam'ın Endülüs'teki medeniyet sarayını yıkarak İslam kültürünün Batıdaki ilerleyişini önlemek için iki yüz yıl sürecek Haçlı savaşlarını başlatmalarına sebep oldu.

Daha mükemmel yeni dinin dünya kültür sahnesinde görünmesiyle Hıristiyanlık dininin tehlikeye düştüğünü gören kilise bütün imkanlarıyla bu dinin kâmil maarifini, Arap milletini, İslam ümmetini ve Doğunun Müslüman ülkelerini tanımaya yöneldi. Böylelikle, birincisi, İslam kültürünün hızlı ilerlemesi karşısında savunma yollarını öğrenebilecek; ikincisi, Hıristiyanlığı propaganda ve müjdeleme, yeni Müslümanları Hıristiyanlığa döndürme ve Doğunun diğer Müslümanlarını Hıristiyan yapmanın yollarını bulacaktı.

Hıristiyan müsteşrik Johann Fück şöyle yazar:

“Batı, sömürgeleri geri alma ve Hıristiyanlığı tekrar yayma motivasyonu ile Doğuyu tanımaya (istişrak) odaklandığından doğaldır ki araştırmaların tutumu gerçeği görmek ve tarafsız davranmak değildi. Aksine Doğuluların isabet alacağı noktaları bulmayı amaçlıyordu. Buradan çıkan bilgi bilimsel ve gerçekçi olamazdı. Bu savaş koşullarında iki grubun birbirini tanımada sahicilik ve netlik bulunamaz. Doğu toplumlarının Hıristiyanlaştırılması ve evanjelik fikirler müsteşriklerin Kur'an'ı ve Arapça kitapları tercüme etmesinin en temel motivasyonuydu. Çünkü Müslümanlara karşı askeri savaşlar devam ediyorsa da din değiştirme ve inançlarını zayıflatmada başarı sağlanamaması bir yana, Haçlı savaşlarına katılanların İslam medeniyeti ve düşüncesinden etkilendiği ve ona saygı duyduğu görülüyordu.”³⁷

³⁶ *Tarihi Hareketi'l-İstişrak*, s. 15-20; *Ferheng-i Kamil-i Haverşinasan*, s. 85; *Nakdu'l-Hitabi'l-İstişrakî*, s. 44.

³⁷ *Tarihi Hareketi'l-İstişrak*, s. 14 ve 15.

Haçlı savaşları hicri 489-791, yani 1090-1291 arasında yaklaşık iki yüz yıl sürdü. Tarihçiler Haçlı savaşlarının süresini hicri 488-690, miladi 1090-1291 olarak kabul etmişlerdir. Ama bazı araştırmacılar Haçlı savaşlarının onüçüncü yüzyılda kesilmediğine inanır. Bilakis mecra değiştirip Afrika'daki İslam ülkelerine yöneldiğini ve hicri 668-792 yılları arasında, yani 1270-1390 yıllarında Haçlı ordusunun Sudan, Fas ve Libya gibi kuzey Afrika ülkelerinde savaşa devam ettiğini savunur.³⁸ Bu savaşlar o kadar önemliydi ki onlar hakkında bağımsız kitaplar yazıldı. Mesela Dr. Memduh Hüseyin'in *el-Hurubu's-Salibiyye fi Şimali Afrika'sı* gibi.

Siyonist Haçlı Savaşlarının Tamamlayıcısı Olarak İstişrak

Dr. Muhammed Kutub, Leopold Weiss'tan, müsteşriklerin faaliyetlerinin, Haçlı ve siyonist savaşlarının hedeflerini tamamladığı ve gerçekleştirdiğini aktarır. Çünkü savaşlar sadece İslamî hükümet yerine küfrün kudretini geçirmeyi sağlayabilir. Fakat müsteşriklerin kültürel planı, İslamî düşünceleri Müslümanların aklından çıkarmak ve onun yerine Batılı kültür ve değerleri geçirmektir.³⁹

6. İslam Medeniyeti ve İlimlerinin 13. Yüzyıldan İtibaren Batıya İntikali

Yüzyıllarca sönük ve karanlık dönemler geçiren Batı, onüçüncü yüzyılda Müslümanların şaşkınlığa düşüren bilimsel ve kültürel gelişmişliğine şahit oldu. Bu yüzden 13. yüzyıldan itibaren Batılılar, özellikle de papalar, kilise sistemi, Batılı devletler ve müsteşrikler Müslümanların bilgi ve uygarlığını öğrenmeye, kendilerini bilimsel olarak geliştirmeye ve kültürel bir hareket başlatma ve yeni bir uygarlık kurmanın temelini oluşturacak adımları atmaya karar verdi.

a) Müslümanların Bilim ve Medeniyetinin Batıya İntikali

Papa Raymundus Lullus⁴⁰ müsteşriklerin Arapça ve İslamî maarif eğitimi gördüğü ilk merkezin kurucusudur. Lullus 1232 yılında İspanya'nın Malaga adasında doğdu. Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki sıcak Haçlı savaşları sırasında dünyaya geldi ve o atmosferde yetişti. Bu nedenle kalbinde İslam'a şiddetli bir kin vardı. Babası Fas'ta Müslümanlara karşı savaşa katılmıştı.

Lullus, Hıristiyanlığı savaşlarda tebliğ etmenin başarısızlığını görünce küfür ve ilhada (İslam) karşı Hıristiyanlığı tebliğ için güçlü bir kültürel çalışma yapmak gerektiği sonucuna vardı. Bu sebeple, keşiş olduğunda, İslam'la mücadele için tebliğcilerin başkalarının sözlerini nakletmekle yetinmemekten ve Kur'an'ın metin ve maarifine doğrudan başvurmasından başka yol bulunmadığını tespit etti. Bunun için maddi refah ve rahatlığı gözdardı edip dokuz yıl İslamî ve Doğulu dilleri öğrenmeye koyuldu. Nihayetinde de mantıksal deliller ve uygun örnekler eşliğinde münazara yapmanın kurallarını açıklamak üzere "Ars Major" kitabını telif etti.

³⁸ *El-Hurubu's-Salibiyye fi Şimali Afrikiyye*, Memduh Hüseyin, s. 19.

³⁹ *El-Müsteşrikun ve'l-İslam*, s. 12.

⁴⁰ Raymon Lull.

Bu iş için uzmanlık dalı olarak “Arapça öğreten ve İslam’a karşı tebliğcilerin kültürünü güçlendiren bir müessesese” kurulması gerektiğine inanıyordu. I. Jacob ve kral II. James’in onayını aldıktan sonra bu müesseseyi onüç mübeşşir ile faaliyete geçirdi. Bu teklifinin yayılması için Papa III. Nicholas’a ve ondan sonra da IV. Honorius’a başvurdu ve onlardan ısrarla destek istedi. Ama hiçbir zaman onun planına onay vermediler. Çünkü Müslümanları etkilemenin bu kadar basit olacağı umudunu saflık kabul ediyorlardı. Evanjelik arzuların tümünü ve kendi tecrübelerini 1285 yılında “Blanguerna” kitabında yayınladı.

Sonunda Papaz Lullus piskopos makamına yükseldi ve sonra da papa makamına geldi. Güç elde ettiğinde de kendi buluşu olan bu projeyi yaygınlaştırma işini gerçekleştirmeyi gündemine aldı. Evanjelik grupları Katolik tefekkürü yaymaları ve muhtelif dilleri öğrenmeleri için dünyanın değişik noktalarına gönderiyordu. Başka dinlerden Hıristiyanlığa geçen kişileri ana dillerini mübeşşirlerle öğretmekle görevlendiriyordu.

Viyana bildirisi ve Doğu dillerini Batının büyük beş üniversitesinde öğretme planı: Papa Lullus ömrünün sonunda Viyana Konferansı’nda bir kanun kabul etti. Batının beş üniversitesi (Paris, Oxford, Bologna, Salamanca, Papalık Merkezi İdare Üniversitesi) Arapça, İbranice, Yunanca, Keldanice gibi Doğu dilleri hocalarını öğrencilere bu dilleri öğretmeleri için çalıştırmakla görevli olacaktı.⁴¹

Viyana Konferansı: Dünya Keşişler Genel Şurası 1312’de Viyana Kilisesinde Roger Bacon’ın önerisi ve Papa Lullus’un ısrarlı tavsiyesiyle oluşturuldu. Konferans Doğu dillerinin (Arapça, Yunanca, İbranice, Süryanice) Paris, Oxford, Bologna, Avignon, Salamanca, Papalık şehrinin üniversitelerinde okutulmasını tasvip etti.⁴²

b) Kütüphanelerin ve El Yazma Eserlerin Kaçırılması

Hıristiyan Batının ordusu Haçlı savaşlarında İslamî Endülüs’ü işgal ettikten ve İslamî ilimlerin medeniyet ve kültür merkezini ele geçirdikten sonra Endülüs’ün büyük kütüphanesine girdi. Bazı tarihçiler buradaki kitap sayısının dört milyon olduğunu belirtmiştir.

Haçlıların yöneticileri Batılı bilim insanları ve araştırmacıları, içlerinden faydalı bulduklarını almaları, oradaki kapsamlı ve çeşitli bilgilerden yararlanarak yeni bir medeniyet ve bilimsel hareket başlatmaları için bu kütüphaneye gönderdi. Anlamadıklarını da yakmalarını istediler.

⁴¹ *Tarihi Hareketi’l-İstişrak*, s. 31.

⁴² *Şarkınası*, Edward Said, s. 95; *Nazarat-i Mağribzemin Derbare-i İslam der Kurun-i Vüsta*’dan nakil, Sothem, Harvard Üniversitesi baskısı, s. 72.

